

RUKOPISNÁ ZBIERKA VOJTECHA MIHÁLIKA *NIE SME DNEŠNÍ* A HISTORICKÉ MÝTY¹

The Manuscript Collection “Nie sme dnešní” (We Were Not Born Yesterday) by Vojtech Mihálik and Historical Myths

Martin Navrátil

DOI: 10.17846/CL.2019.12.2.117-126

Abstract: NAVRÁTIL, Martin. *The Manuscript Collection “Nie sme dnešní” (We Were Not Born Yesterday) by Vojtech Mihálik and Historical Myths*. The author of the article tries to at least partially fill serious gaps in the poetry of Vojtech Mihálik (1926 – 2001) and contribute to supplementing and correcting his authorial profile. Martin Navrátil introduces an unknown manuscript collection of sonnets called “*Nie sme dnešní*” (*We Were Not Born Yesterday*), which represents a collection of poetry portraits of prominent cultural figures, who worked in the territory of present-day Slovakia or became a part of its history from the Early Middle Ages (e.g. Samo, Pribina, Sts. Cyril and Methodius, Svätopluk) to the 20th century (e.g. Svetozár Hurban Vajanský, Milan Rastislav Štefánik, Andrej Hlinka). He also points out the usage or rather the creation of national myths that are closely connected with literary production. They subsequently remain in national awareness as undeniable truths.

Keywords: *Vojtech Mihálik, sonnet, history, The Great Moravia, Slovakia, nationalism*

Abstrakt: NAVRÁTIL, Martin. Príspevok *Rukopisná zbierka Vojtecha Mihálika Nie sme dnešní a historické mýty* sa pokúša aspoň čiastočne zaplniť rozsiahle „biele miesta“ v tvorbe básnika Vojtecha Mihálika (1926 – 2001) a prispieť tak k dopĺňaniu a korigovaniu jeho autorského profilu. Predstavuje neznámu rukopisnú zbierku sonetov *Nie sme dnešní*, ktorá je súborom básnických portrétov významných osobností kultúry, ktoré pôsobili na území súčasného Slovenska alebo sa stali súčasťou jeho dejín od raného stredoveku (napr. Samo, Pribina, sv. Cyril a sv. Metod, Svätopluk) po 20. storočie (napr. Svetozár Hurban Vajanský, Milan Rastislav Štefánik, Andrej Hlinka). Tiež poukazuje na využívanie, respektíve tvorenie národných mýtov úzko späté s literárnou tvorbou, ktoré potom pretrvávajú v národnom povedomí ako nespochybniteľné pravdy.

Kľúčové slová: *Vojtech Mihálik, sonet, história, Veľká Morava, Slovensko, nacionalizmus*

Dodnes o básnickej genéze ranej poézie Vojtecha Mihálika (1926 – 2001) vieme pomerne málo. Jeho prvé zachované rukopisné básne pochádzajú z jesene 1939. Bolo to zrejme obdobie Mihálikovej „tichej“ prípravy na verejné vystúpenie so svojimi veršami. V literárnej obci dal totiž

¹ Príspevok je výstupom z projektu VEGA 1/0416/19 *Textologický a edičný výskum vybraných reedícií básnických zbierok vydaných od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť*.

o sebe vedieť až v roku 1941, keď prvú zaznamenanú báseň *Október*² uverejňuje v časopise *Plameň*. Básnik, ktorý s publikovaním v časopisoch začal v roku 1941, akoby sa „vynoril“ z neznáma – tento dojem vznikol aj zásluhou marxistickej literárnej histórie, ktorá jeho rané tvorivé obdobie ignorovala – až svojím debutom *Anjeli* v roku 1947.³ Z prevažnej časti pre vedomé a dobrovoľné ignorovanie tejto jeho etapy, čiastočne preto, že mnohé materiály doteraz neboli dostupné pre vedecký výskum. Sám básnik tvrdil, že jeho rané texty boli „z dvoch tretín knižne nepublikované“ (Mihálik 1966, 107).

Časť z týchto básní uverejňoval vo svojich neskorších zbierkach a výberoch. Pochopiteľne, všetky básne neboli súčasťou na vydanie, keďže v nich bolo ešte priveľmi cítiť rukopis začínajúceho adepta poézie. Iné neuverejnil najskôr z autocenzúrnych dôvodov, pretože by nekonvenovali režimu, ktorému sa V. Mihálik podriadil. A naozaj, z 808 rozličných básní, ktoré sa nachádzali v autorových rukopisoch⁴ z tvorivého obdobia rokov 1939 – 1950, boli len niektoré predlohou pre 224 knižne uverejnených básní. A tak väčšina jeho básní zostala v rukopisoch alebo roztratená po dobových časopisoch a literárnej obci dodnes neznáma. Navyše, mnohé časopisecky publikované básne nezaznamenáva ani autorova personálna bibliografia,⁵ okrem toho sa v nej vyskytuje viacero nedostatkov (omyly, preklepy, zjavné chyby atď.). Jeho raná tvorba tak čaká stále na svoje vyčerpávajúce spracovanie.

Prvé kroky v tomto smere urobila A. Jonášová svojím textom *Poznámky k básnickým začiatkom Vojtecha Mihálika*,⁶ v ktorom na základe najväčšom časejších Mihálikových básní evidovaných personálnou bibliografiou, ktorej súčasťou text bol, načrtla básnickú genézu autora. Samozrejme, tá bola limitovaná materiálmi, ktoré mala k dispozícii. Na ranú etapu Mihálikovho básnického vývinu, avšak najmä z aspektu jeho konfesionality a príslušnosti ku katolíckej moderne, sa zamerával v texte *Zlom V. Mihálika*⁷ Július Pašteka. V jeho línii pokračoval Peter Tollarovič, ktorý zozbieral a publikoval 58 Mihálikových časopisecky uverejnených básní a vydal ich pod názvom *Litánie loretánske a iné básne*⁸ (2015).

Jednou z takýchto dosiaľ neznámych častí Mihálikovej tvorby je rukopisná zbierka sonetov *Nie sme dnešní*. Básne sú fixované v dvoch zošitoch. Niektoré z nich sú potom ešte raz krasopisne a s ojedinelými štylistickými odchýlkami zachytené v ďalšom, treťom zošite s rozpadnutou väzbou, aj preto sa zrejme niektoré básne stratili a ich zdvojený výskyt je náhodný. Tento zošit mal byť pravdepodobne „reprezentatívnou“ ukážkou rukopisnej zbierky.

Sonetový cyklus *Nie sme dnešní* je „panteónom“ 52 osobností dejín, ktoré pôsobili na slovenskom území od stredoveku po novovek, respektíve po 20. storočie. Názov zbierky *Nie sme dnešní* možno čítať rôzne. Možno ho vnímať v prvom pláne ako holú konštatáciu, že ide o osobnosti „včerajška“, ktoré sú už po smrti. V druhom pláne sú to osobnosti, ktorých význam pre dejiny slovenského národa je nadčasový, trváci. Majú zdôrazňovať zakorenenosť Slovákov hlboko v slávnej

² Mihálik 1941, 57.

³ Napríklad Pavol Plutko sa vo svojej štúdií *K literárnokritickej percepcii počiatkov Mihálikovej poézie* (1975) zaoberá *Anjeli* a zbierkami nasledujúcimi po nich; podobne čini aj Ján Škamla v knihe *Premeny poézie Vojtecha Mihálika* (1969). Nevšímajú si však autorove juvenilné verše roztratené po časopisoch.

⁴ Rukopisy básní pochádzajú z Mihálikových rukopisných zošitov, ktoré sa dnes nachádzajú v súkromnom archíve Drahomíry Mihálikovej. Výpočet básní nemusí byť konečný, keďže treba rátať aj s možnosťou, že sa niektoré básne nezachovali. Už sa vyskytli ojedinelé prípady, keď báseň odtlačená v časopise nemala v rukopise zodpovedajúci čistopis alebo aspoň koncept.

⁵ Czibulová 1997.

⁶ Jonášová 1997, 5-11.

⁷ Pašteka 2002, 361-368.

⁸ Mihálik 2015.

minulosti a z toho vyplývajúce perspektívy do budúcnosti (báseň *Prológ*). „Nie sme dnešní“, teda nie sme iba výmyslom dneška, ale máme už dlhú tradíciu, ktorá bude ešte pokračovať.

Impulzom pre rukopis tejto zbierky mohla byť občasná rubrika, respektíve dva texty nazvané *Nie sme dnešní* z časopisu Hlinkovej mládeže *Nová mládež*, ktorý mal slovenský dorast vychovávať v nacionálnom a nacionalistickom duchu. Do časopisu prispievali okrem aspirantov poézie aj renomovaní básnici, ako Valentín Beniak, Rudolf Dilong, Andrej Žarnov, Svetoslav Veigl a ďalší. Niekoľko básní tu uverejnil aj sám V. Mihálik.⁹ Mladým čitateľom sa prihovárali aj najvyšší predstavitelia Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany a vlády Slovenskej republiky. Časopis bol plný agitačných článkov, ktoré mali ideovo formovať adeptov Hlinkovej mládeže.

Autorom prvého zo spomínaných textov bol publicista a historik Ľudovít Zachar a zaoberal sa v ňom dejinami Devína. Násilne v ňom podrobil svojráznej interpretácii aj historické skutočnosti: „A naši veľkí bratia (Cyril a Metod – pozn. M. N.) ešte ďalej idú a zostavia pre našich predkov slovenskú abecedu, ba preložia do slovenčiny Písmo sväté,“ z týchto slov sa zračí prepiata snaha hľadať legitimitu svojej autonómie, nájsť pôvod svojej národnosti v dávnej minulosti práve v čase, „keď budujeme základy našej národnej bytnosti, ako tiež samostatnosti“ (Zachar 1939, 37). Bez škrupúl hovorí o existencii Slovenska v čase, keď ono v žiadnom prípade neexistovalo. Mladý Slovenský štát (od 21. júla 1939 Slovenská republika) sa zaiste snažil hľadať legitimitu svojej existencie v dávnej minulosti, ktorá by mu dodala potrebný placet. Druhý text z počiatku roku 1940 s podtitulom *Prednáška so živými obrazmi, recitáciou a hudbou* je akýmsi scenárom slávnostnej akadémie, ktorou sa mala demonštrovať starobylosť a svojbytnosť Slovákov a ktorá tiež vyznačila niekoľko historických postáv (sv. Cyril a Metod, Pribina, Svätopluk, Mojmír, Anton Bernolák, Ľudovít Štúr, Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Kukučín, Andrej Hlinka), ktoré ich mali garantovať.

Okrem úvodného *Prológu* a záverečného *Epilógu* je zbierka *Nie sme dnešní* členená do štyroch častí: *Nitra*, *Pax*, *Reč* a *Boj*. Pre lepšiu orientáciu ponúkame zjednodušený zoznam zbierky¹⁰ *Nie sme dnešní*:

*Prológ / Prívet**

Nitra

Samo*

Pribina 1.* , 2.*

Mojmír*

Rastislav*

Cyril*

Metod

Svätopluk 1., 2.

Gorazd

Reč

Anton Bernolák

Juraj Fándli

Juraj Palkovič

Alexander Rudnay

Ján Hollý

Ľudovít Štúr

Jozef Miloslav Hurban

Michal Miloslav Hodža

⁹ V rozpätí od novembra 1942 do februára 1944 sme zaznamenali päťicu básní: *Krajine najkrajšej* (Mihálik 1942a, 19); *Svätopluk* (Mihálik 1942b, 19); *Slovenská pieseň* (Mihálik 1943a, 3); *Váh* (Mihálik 1943b, 11); *Dieta v snehu* (Mihálik 1944, 169).

¹⁰ Zo zoznamu vynechávame číslovanie. Väčšina básní je v rukopisnom zozname podčiarknutá, to zachováme aj my. Nedochovalo sa niekoľko sonetov posledného cyklu *Boj*, pravdepodobne ani neboli napísané. Keďže práve nepodčiarknuté básne sa v rukopisných zošitoch nenachádzajú, usudzujeme, že zoznam bol víziou zbierky, ktorá nebola úplne naplnená, a spomínané básne z neznámeho dôvodu autor napokon nenapísal. Symbolom * označujeme zdvojené básne. Verše citujeme zo zošita, v ktorom sa cyklus *Nitra* zachoval v úplnosti. Ak sa v rukopise vyskytli viaceré genetické vrstvy zápisu (škrty, prepisy a pod.), na účely tohto textu akceptujeme poslednú genetickú vrstvu. V dobových textoch aktualizujeme pravopis podľa dnešnej pravopisnej normy tak, aby sme nenarušili ich zvukovú rovinu.

Mojmír II.
Svorad*
Beňadik*
Matúš Čák 1.*, 2.*

Pax

Pavol z Levoče*
Juraj Dóža*
Ján Boza*
Vavro Brezula*
Mikuláš Oláh
Peter Pázmány
Jánošík
Jakub Bogdan*
Ján Kupecký
Vavrinec Benedikti
Daniel Krman
Matej Bél
Ján Baltazár Magin

Štefan Marko Daxner
Ján Francisci
Samo Chalupka
Samo Tomášik
Ďurko Langsfeld

Boj

Šulek a Holuby
Andrej Radlinský
Štefan Moyzes
Karol Kuzmány
Andrej Sládkovič
Svetozár Hurban Vajanský
Pavol Országh-Hviezdoslav
Štefánik 1., 2.
Jackuliak, Fenik
Štefan Mikuš
Martin Kukučín
Martin Rázus
Andrej Hlinka 1., 2.
Anton Kopal

Epilóg

Zbierka vznikala od 28. marca 1941 do 24. júla 1941. Štyri cykly majú predstavovať štyri štádiá vývoja slovenského etnika a jeho národnoemancipačného procesu. Podľa tejto interpretácie sa Slováci „vynorili“ z anonymných dejín práve prostredníctvom slávnych časov Nitrianskeho kniežatstva (cyklus *Nitra*), resp. ešte skôr, lebo za Samom vidí „*Slovač nedohľadnú*“ (tu zrejme v zmysle „početnú“, že jej nemožno dovidieť konca). Cyklus *Pax* vyjadruje pokojné obdobie pred procesom národného uvedomovania a zápasov, v ktorých sa Slováci prejavovali významnými činmi, ktoré neboli primárne upriamené na boj za národ. O lingvistických pokusoch konštituovať spisovný slovenský jazyk a o boji za právo používať túto signifikantnú črtu národa hovorí cyklus *Reč*. Posledný cyklus *Boj* mal vlastne vrcholiť vo vtedajšej súčasnosti a bol zavŕšený autonómiou Slovenska.

Odôvodnenosť týchto burcujúcich, takmer až národnobuditeľských veršov (keďže však ostali v rukopise, boli bez reálneho dosahu) mala v roku 1941 súvis i s mladým štátom Slovenská republika. Potreba budovať mytológiu okolo svojho nového štátu pramenila „z veľmi labilného postavenia samého štátu na prudko sa meniacej politickej mape vojnou stále viac zachvacovanej Európy. Nejestvovali istoty, preto bolo treba hľadať romantizujúce či pragmaticky účelové zdôvodnenia vlastnej existencie“ (Kamenec 2013, 182). Krajina, ktorá nemala svoje samostatné politické dejiny, si musela svoju legitimitu obhájiť pred sebou a najmä pred inými.¹¹ Defenzívne formulácie ukazujú na vládnuce obavy, ktoré naznačujú, že národnoobránná funkcia nestratila svoj význam.

Nemecký historik Frank Hadler vo svojej štúdii *Historiografický mýtus Velké Moravy v 19. a 20. storočí* (2001) ukázal, opierajúc sa o teóriu poľského historika Jerzyho Topolského, ako boli využívané a zneužívané veľkomoravské a cyrilo-metodské motívy v závislosti od panujúceho

¹¹ Historik Ivan Kamenec o tom ešte hovorí: „Historické legendy sa rodia buď vedome (a najčastejšie!) už počas existencie objektu, o ktorom sa mýtus vytvára, alebo spontánne neskôr, keď sa v dejinách úporne hľadajú a nachádzajú nejaké vzory, nasledovaniahodné príklady, ktoré majú legitimizovať aktuálne politické ciele, hľadačov a vzápätí, vykladačov minulosti“ (Kamenec 2013, 182).

politického usporiadania a ako podliehali premenám. Mytológia sa rozrastala tým viac, čím viac „ustupovalo historické jadro pôvodní ‚významné udalosti‘ stále více do pozadí“ (Hadler 2001, 162). V období prvej Československej republiky fungoval mýtus Veľkej Moravy ako symbol znovu obnovennej spoločnej štátnosti Čechov a Slovákov a opora čechoslovakistických ideí, novovzniknutý samostatný štát Slovákov však zdôraznil najmä cyrilo-metodskú misiu a privlastnil si ju. Za prvej Slovenskej republiky propaganda tieto symboly a emblematicku využívala a svojvoľne pritom vykladala dejiny, považujúc Slovákov za jediných dedičov Veľkej Moravy (historicky presnejšie Moravského kniežatstva), a vytvárala z nich mýty. Takéto automýty vytvárali a živilo o vlastnom národe a jeho histórii neraz práve literáti. Preto F. Hadler volal po osobitej transdisciplinárnej spolupráci histórie a literárnej vedy.

Zbierka *Nie sme dnešní* je ďalším prípadom, keď literatúra, využívajúc princíp licencie poetica, prispieva k mytologizácii dejín, resp. keď rozvíja už vytvorené mýty. Najprv teda stručne načrtne charakteristiku zbierky *Nie sme dnešní* od jej všeobecných zákonitostí a stratégií a následne prejdeme k demonštrácii na cykle *Nitra*. Nepôjde nám pritom ani tak o genézu veľkomoravského či cyrilo-metodského mýtu, ale o jeho svojské uchopenie v umeleckej realizácii.

Lyrický subjekt v zbierke vystupuje nad dejiny a hľadá v ich vývoji a činnosti osobností zmysel, samozrejme, zmysel, ktorý smeroval k osamostatneniu sa Slovenska, vysvetľoval existenciu Slovákov a hľadal i nachádzal kontinuitu s vtedajším stavom vecí. Štylizuje sa do nadosobnej úlohy hovorca ľudu a v jeho mene sa prihovára k osobnosti (zopárkrát hovorí aj k Bohu o zmienenej osobe), ktorej je sonet venovaný a ktorej meno nesie báseň v titule. Cez vizuálne evokácie upiera oči do minulosti (vidím, hľadím) a udržiava očný kontakt („na mňa sa díva“, *Pavol z Levoče*), vstupuje do veľkých dejín, a tak sa stáva ich súčasťou, kriese a oživuje dávno zašlú slávu. V. Mihálik vlastne preberá kraskovskú dikciu v jeho neskorších básňach s historickým námietom *História*, *Pribina*, *Svätopluk* a *Fantázia* (aj keď nie všetky boli publikované skôr, než V. Mihálik písal tento cyklus): „Šum slabý z dávných dôb doráza na môj sluch“, „Počuješ národe, stratený z dejín dôb?“, „... V zachvení prezerám stopy, kde hrdinov zástupy kráčali“ atď. (Krasko 1966, 133-135, 140-141).¹² Básne sú plné veľkých slov, patetických „výkrikov“ a zvolaní, nárekov ľudu, plných krivdy a následných vzdorov, k osobnostiam. V. Mihálik mal sklon k pátosu, tu mu však ešte nebol schopný stanoviť primerané hranice.

Básnik vo veľkých (v niektorých prípadoch i regionálnych) osobnostiach ex post nachádzal (aj ahistoricky) nepretržitú kontinuitu slovenského národa od franského (!) kupca Sama po Antona Kopala. Akoby sa teda všetky tieto osobnosti bez ohľadu na etnicitu a spoločensko-politickú a sve-tonázorovú orientáciu spojili pre „slovenskú vec“. Každý sonet obsahuje charakterizačný prvok alebo typický atribút osobnosti, ktoré dopĺňa národovecká rétorika. Hoci teda jednotlivé osobnosti oslavuje v oblastiach, ktorými sa preslávili – kniežatá či štátnici (*Pribina*, *Mojmír*, *Rastislav* atď.), svätci (*Cyril*, *Metod* atď.), osvetová práca a sociálne cítenie (*Juraj Fándly*), kodifikácia jazyka (*Anton Bernolák*), maliarstvo (*Jakub Bogdan*), sochárstvo (*Pavol z Levoče*) atď. – dovedna ich spája „rodolásky plam“ (báseň *Pribina* č. II.). Až na ojedinelé výnimky (v básni *Svorad* hovorí o ľudskom šťastí bez obmedzenia na národnosť) ich však nepozdvihuje k univerzálnym hodnotám (ako napríklad zrelá poézia Valentína Beniaka), myšlienkovy ich nerozvetvuje, ale ich hlasy vyznievajú unisono národne a s pribúdajúcimi sonetmi zbierka upadá do monotónnosti (čo môže byť aj dôvodom nedokončenia posledného cyklu).

Pre panegyrický charakter týchto národnoobraných veršov sú typické patetické slová, vzletný tón, veľké množstvo rečníckych a básnických otázok, nacionálne rétorstvo, kvantum emocionálne podfarbených výrazov, klišéovité rekvizity a lexika typická pre takúto literatúru (rab, hruda,

¹² Všetky tri citácie sú z básne *História*, uvádzame ich len ako reprezentatívny príklad, pretože by bolo zbytočné hromadiť ďalšie citácie.

vlci, plam, semä, plemä, verný syn, závoj hmiel, závoj dôb atď.) a nápadné je aj pripútavanie sa k územia a pôde (nivy, stráne, grapy, lesy, zápače, polia atď.), prípadne aj konkrétnejšia lokalizácia (Nitra, Váh, Dunaj). S cieľom heroizácie osobností sú využité antické reálie (Achilles, Herkul atď.) a iba ojedinelým tónom je náznak irónie (báseň *Anton Bernolák*) alebo zľahčovania vysokých tém („*ty s ostrým smiechom rozkazuješ žene, / by navarila k mäsu i kapustu!*“, *Vavro Brezula*), ktoré oživujú básne ustrnuté v oslavno-bojovnej tónine.

Všetkým štyrom cyklom predchádzal sonet *Prológ* a rámcovanie malo byť dotvorené *Epilógom*, ktorý sa však nezachoval. Už v *Prológu* je markantný všade- a vždyprítomný pocit ohrozenia, akcentovanie odhodlania k vzdoru („*a nezlomia nás jeho reči*“) a neurčité identifikovanie nepriateľa („*šaka!*“). Pre takéto národovecké verše je typické nekritické vyzdvihovanie svojho národa, jeho starobylosti a exponovanie vlastnej exkluzivity („*my sme tu boli ešte prv*“, „... máme, / čo spunpä zberba iným kradne“).

Ak sa teraz zameriame na cyklus *Nitra*, rýchlo pochopíme, ako básnik vytvára mýtus svojho národa, ako sa historické postavy umelecky transponovali do literárneho diela. V. Mihálik vybral určité historické fakty, ktoré sa stali charakterizačným prvkom osobnosti v sonete. Narážka na zostavenie hlaholiky pre Slovienov v básni *Cyril*: „*bo jazyk mŕtvy vzkriesil si nám znova*“; v básni *Gorazd* vyznačenie učňa, ktorého pred smrťou vymenoval sv. Metod za svojho nástupcu: „*bo prví majú z vlastnej krvi – kňaza...*“; alúzia na legendu o troch Svätoplukových prútoch v básni *Svätopluk* č. II.: „*ukázal jasne zhubnosť nesvornosti*“;¹³ poukázanie na pustovnícky život v básni *Svorad*: „*ja závidím ti pokoj tichej cely*“; odkaz na prehranú bitku „*pána Váhu a Tatier*“ pri Rozhanovciach v básni *Matúš Čák* č. II.: „*i keď ťa zmohli zradné Rozhanovce*“. Tieto historické reálie zmiešal s historickými pseudofaktami, stereotypmi a mýtmi (Slováci, ktorí kráčali za Samom, panovníci 9. storočia s vedomím slovenskej identity atď.), resp. zamlčovaním historických poznatkov, čím znejasňoval hranicu medzi nimi a vytváral tak pozadie pre svoju tézu o kontinuite Slovákov siahajúcej až do raného stredoveku. To všetko doplnil frázami a ošúchanou lexikou, účelovo to naaranžoval v smere svojich téz a dodal tomu poetickú podobu.

Už voľba samotného názvu cyklu napovedá veľa. Odráža sa v ňom veľmi široké chápanie *Nitry* (od Sama po Matúša Čáka), aj keď súvislosť hlavných protagonistov s Nitrou nemusí byť historicky doložená alebo aspoň „*emblematická*“ (napr. Matúš Čák sa spája predovšetkým s Trenčínom). Nachádza pre to oporu, pretože už od národného obrodovania sa „*formoval obraz Nitry ako symbolu veľkomoravskej starobylosti*“, ktorý integruje v sebe štátotvorný, kultúrny a náboženský aspekt, „*pričom Nitra ako posvätné mesto nestelesňovala iba osud Veľkej Moravy, ale i celého národa*“ (Hetényi – Ivanič 2013, 48). Preto bolo treba do úzadia zatlačiť čechoslovakistické myšlienky a s nimi odsunúť aj názov Veľkej Moravy ako mýtického prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov, a namiesto toho prízvukovať samostatnosť Slovákov a do popredia vysunúť Nitru.

Namiesto Veľkej Moravy bola teda zdôrazňovaná cyrilo-metodská tradícia a pridružila sa k nej pribinovská tradícia, pretože „*ideologická revitalizácia postavy Pribinu mala poukazovať na tradíciu akéhosi odpradávného priateľstva medzi Slovákmí a Nemcami*“ (Šmatlák, 2007, 441). Pribina, knieža, ktorý udržiaval dobré vzťahy s východofranskými panovníkmi, nadobúda semiotickú platnosť ako znak spojenia Slovákov a Nemcov. Navyše bol vyzdvihovaný ako horlivý kristianizátor, v ktorého kniežatstve bol v roku 828 vysvätený prvý kostol.

V. Mihálikovi neprekážali ani rozpory s historickou realitou, protirečivé historické fakty boli jednoducho zámerne prehliadané, aby spolu vytvárali dojem dejinnej kontinuity a spoločného cieľa. V záujme národnej myšlienky a demonštrácie jednoty tak dokonca ospevuje osobnosti z protihlých táborov (napríklad nitrianske knieža Pribinu a aj Mojmira, ktorý ho z Nitry vyhнал),

¹³ Pri Kamencovom texte na s. 185 sa nachádza fotografia, na ktorej je demonštrovaná symbolika vojrovej Slovenskej republiky. Motív troch Svätoplukových prútov v nej zohrával dôležitú úlohu.

oslavuje ako roduverných Slovákov panovníkov z moravskej mojmírovskej dynastie (Mojmír, Rastislav, Svätopluk, Mojmír II.), ktorí sú potom vlastne vydávaní za starých Slovákov, alebo Matúša Čáka Trenčianskeho považuje za svetlo, ktoré „nieslo pečať svojho ľudu“ (Matúš Čák č. I.), teda chápe ho nehistoricky ako slovenského (!) veľmoža, ktorý ostal „verný svojmu rodu“ (Matúš Čák č. II.), a podriaďuje ich jednej jedinej, národnej myšlienke. Alebo na jednej strane Svätopluka oslavuje v jemu venovaných básňach, na strane druhej, keď ho má jasne pomenovať ako vládcu, ktorý po Metodovej smrti dovolil vyhnanie jeho žiakov, diskkrétne sa obmedzí iba na všeobecné vyjadrenie: „a zatiaľ doma vládá hada – plaza...“ (Gorazd), resp. tým presúva zodpovednosť iba na Wichinga. A tiež bolo v dobovej atmosfére, keď bola s Treťou ríšou uzavretá Zmluva o ochrannom vzťahu medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom (tzv. Schutzvertrag), zámerne opomínané, že medzi Východofranskou ríšou a panovníkmi mojmírovskej dynastie vládlo napätie.

V otvárajacej básni cyklu *Nitra* vidí za franským kupcom Samom stáť „Slovač nedohladnú“. Toto spojenie jednoznačne konotuje Slovákov, nedochádza tu k významovej interferencii s pomenovaním Slovan. A pritom sa vôbec neberie do úvahy, že Samo zo svojej historickej perspektívy v 7. storočí nielenže nemohol tušiť budúcu existenciu moderného slovenského národa, ale nemohol k nemu ani prechovávať zvláštne city. No táto fabulácia mohla vzniknúť historickou „skratkou“, keď sa Slovania 7. storočia v Panónskej panve jednoducho stotožnili so Slovákmí. Postavy svojich sonetov idealizoval, napr. Samo má „umné čelo“ a požíva „úctu, čo mu zdobí hlavu“, Mojmír I. má „jasnosť v líci, v oku odblesk sily“ a o Svätoplukovi hovorí ako „o smelom Achillovi v tigre tlamé“ atď. A sú tiež nesmrteľní, pretože prežívajú v myšliach ľudu („búrka ho, ni zášť nepobije, / on navždy s rodu osudom je spiaty!“; *Pribina* č. II.; „on, hoc i mŕtvy, večne žije!“; *Rastislav*). Cnosť, pripisovanú postavám minulosti, vnímal ako niečo dedičné (*Svätopluk* č. II, *Mojmír* č. II.), niečo, čo automaticky dedia po sebe generácie Slovákov, čo vlastne tiež oprávňuje existenciu ich samostatného štátu.

Pod vplyvom slovenskej autonómnosti do značnej miery zaujímal afirmatívny vzťah aj k ľudáckej ideológii, je tu viac či menej latentne prítomný vodcovský princíp – na čele zjednoteného národa (alebo jeho časti) stojí silný vodca (*Mojmír*, *Svätopluk*, *Matúš Čák* č. I.). Zamýšľaným apelom na čitateľa (alebo eventuálneho poslucháča) spomedzi rodákov sa prejavuje mobilizujúci charakter básní: „Kam hľadáš, brat môj, v dialky večera“ (*Samo*), „Nepovedz, brat môj, že dost bolo hrdinov“ (*Pribina* č. II.) atď. Výrazný akcent v zbierke nadobúda aj kresťanská orientácia, veď hrdinami sonetov sú veľmož, ktorý postavil prvý kostol v Nitrianskom kniežatstve (*Pribina*), vierozvestcovia (*Cyryl*, *Metod*),¹⁴ veľkomoravský biskup (*Metod*), kňaz spomedzi veľkomoravského ľudu (*Gorazd*) či pustovníci (*Svorad*, *Beňadik*). V súlade s tým sú aj biblické motívy („Mne pripomínaš Jairovu dcéru“, *Cyryl*; „podobná v púšti znejúcemu hlasu“, *Metod*), ktorými dodával svojim veršom váhu a vznešenosť. Matúša Čáka prirovnáva k pastierovi (samozrejme, môže to byť motivované rýmom *ovce – Rozhanovce*), čo asociuje biblickú predstavu dobrého pastiera.

Ďalším zo sprievodných mýtov o sláve a štátnosti Slovákov je mýtus obeť,¹⁵ podľa ktorého Slováci museli podstupovať mučenícky údol (veľmi výrazné je to napr. z básne *Matúš Čák* č. I.), ktorý je v súlade s automýtom o holubičom národe. Štylizoval pritom historické postavy ako obrancov národa, viery a slobody voči nepriateľom (*Avari*, nepomenovaný, ale latentne prítomný *Karol Róbert I.*, *odrodilci* atď.). Ako mierumilovné osoby, ktoré zaujímali defenzívne postavenie

¹⁴ Okrem toho sa nasledujúcimi veršami očividne prekrýva skutočnosť, že cyrilo-metodskú misiu predchádzali aj kresťanské misie zo Západu: „Kto by nás učil hľadať život v raji, / kto z Písma v srdci večnú múdrosť nosiť, / kto Otčenášom Boha svojho prosiť, / keby nie teba v našom rodnom kraji?“ (*Cyryl*). Pôsobenie kresťanských misionárov na území Veľkej Moravy pred príchodom sv. Cyrila a Metoda zmapoval P. Ivanič (2007, 46-59).

¹⁵ Pozri Krivý – Mannová 2013, 77-85.

pred utlačovateľmi národa, alebo si zvolili až útek od sveta („*Ja závidím ti pokoj tichej cely / (...) / keď búri svet sa klamom rozochvelý...*“; *Svorad*), osoby, ktoré boli napádané inými neprajníkmi. Pričom ignoroval, že vládovia mojmirovskej dynastie viedli dlhodobo dobytčnú politiku, alebo že otázkou neboli národné, ale mocenské záležitosti.

V idealizme zakotvený súboj protikladných síl (dobro – zlo, svetlo – tma, raj – peklo, ovce – vlci atď.) a schematicky naznačené postavy zapadajú do čierno-bieleho videnia sveta (oni – zlí a my – dobrí). Na jednej strane vyzdvihuje cnosti vytrvalosti, odolnosti, vernosti, štedrosti, viery, vzdelanosti, čínorodosti, a naopak, odsudzuje zradu, odrodilstvo, lož, zlodejstvo, ziskuchtivosť, hrabivosť atď. Takto načrtnuté hrdinské postavy nadobúdajú status mýtu či legendy. A je tu všadeprítomný, niekedy jasne pomenovaný („*však Avar spupný zhanil zbroje hľasy*“, *Samo*), inokedy anonymný (buď iba všeobecne označený ako *nepriateľ*, alebo dostáva emocionálnejšie pomenovanie: „*z pekla prišlé vrany*“, *Mojmír II.*, „*zmija*“, „*had – plaz*“ atď.), a teda demonizovaný vonkajší nepriateľ.¹⁶

Umeleckému zámeru podriadil V. Mihálik historické fakty, čo je pre literárnu fikciu legitímny postup. Lenže tieto literárne vytvorené mýty sa neraz v rozpore s historickou skutočnosťou udomácnujú v kultúrnom povedomí národa ako fakty. Isteže, problémom je aj to, keď percipient prečíta umelecký obraz ako fakt. Básnik sa v tejto zbierke vlastne zmocnil mnohých mýtov, ktoré udomácnovali a upevňovali v slovenskom kultúrnom povedomí najmä literárne generácie 19. storočia (napr. jánošíkovskú tematiku Pavol Jozef Šafárik, štúrovci nám privlastnili Matúša Čáka Trenčianskeho atď.).¹⁷ A jednotlivé politické zriadenia si ich modifikovali podľa vlastných potrieb (napríklad tak, ako to predstavil Ľudovít Zachar).

V. Mihálik už od počiatku chápal tvorbu ako prácu. Bol mimoriadne citlivý na podnety, ktoré intenzívne zužitkoval vo svojej tvorbe, a rýchlo absorboval aj prvky dobovej propagandy. Ódický tón sonetov nie je teda iba lyrickým výlevom z pretlaku emócií, ale aj remeselným, štylistickým cvičením a holdom známym osobnostiam dejín na území Slovenska, podopretým vzdelaním. Už tu sa učil využiť v tvorbe prvky kultúrnej vzdelanosti, tvorivo ich parafrázovať (ako neskôr parafrázoval napríklad Kraskove verše vo svojom majstrovskom sonete *Topol*), „zabrnkat“ na city čitateľa a rafinovane využívať štylistické prostriedky jazyka, čo sa neskôr výrazne prejavilo v jeho tvorbe, pravdaže, v oveľa zrelšej a invenčnejšej podobe.

Cvičil sa v zručnosti v zovretej veršovej forme, akou je sonet, a už tu prejavil svoj artistný naturel. V zbierke *Nie sme dnešní* použil konvenčnú, ničím inovatívnu alebo vynaliezavú formu sonetu. V básňach sa vyskytujú časté gramatické rýmy (*neprerazil – neprekazil, robil – zdobil* atď.), staromilské slovosledné inverzie („*Mladíci slnní s boja plamom v tvári*“, *Šulek a Holuby*), občasné rýmovanie známe z romantickej sylabickej prozódie (stretnutie párnopočetného slova a nepárnopočetného slova v rýmovej dvojici, *tvoja – od znoja* a pod.) či ošúchané slová, ktoré vstupujú

¹⁶ Zygmunt Bauman (2002) považuje za jeden z predpokladov holokaustu dehumanizáciu, teda zbavenie človeka jeho ľudskej podstaty, jeho identity. Môže sa to diať napr. odňatím mena a pridelením čísla v koncentračnom tábore. Formou dehumanizácie je potom aj pomenovanie človeka „*šakalom spupným*“, „*zmijou*“ či „*z pekla vyšlou vranou*“. K poslednému označeniu sa viaže aj jav, ktorý Tomáš Halík (2017) nazval sakralizáciou politiky. Je to postup, keď sa pri traktovaní politických problémov využíva náboženská rétorika a symbolika, pretože sú „*ľudské emoce príliš silné*“ a „*sekulárny jazyk, sekulárny symboly a gesta nejsou schopny je plně vyjádřit*“. Názorový oponent sa napr. vyhlási za diabla či satana, s ktorým potom už nemožno viesť dialóg. Hlboké dôsledky týchto skutočností si však mladý básnik zrejme ešte dostatočne neuvedomoval.

¹⁷ Do dnešných dní sme sa úplne nevyrovnali s mnohými našimi národnými (auto)mýtmami, ktoré pretrvávajú. Príznačné je, že odhaľovaním a vyjasňovaním slovenských historických a historiografických mýtov sa zaoberali v knihe *Mýty naše slovenské* (2005, 2013) viacerí slovenskí vedeckí pracovníci z rôznych oblastí výskumu až na počiatku 21. storočia. Ich sondy do existencie jednotlivých mýtov presvedčivo ukazujú, ako sa kreovali.

do rýmovej pozície (*tvári – žiari* atď.), no aj to dodávalo textu určitú patinu starobylosti a vznošného štýlu.

V. Mihálik v zbierke sonetov *Nie sme dnešní* teda umelecky stvárnil to, čo hlásala propaganda Slovenskej republiky. Pravdaže, historické postavy majú vo sfére ideí funkciu symbolu, emblému, ktoré môžu byť príkladom cností. Ťažkosti však nastávajú, keď sa takýto účelovo a ahistoricky zdeformovaný symbol pragmaticky použije ako nástroj a argument na presadzovanie politických cieľov. Niektoré z týchto postáv už dohrali svoju rolu v umení, prípadne sa občasne stanú objektom príležitostnej tvorby pri výročiach, ale napríklad solúnski bratia ako nadčasové symboly viery a vzdelanosti pretrvávajú v tvorbe dodnes, ako o tom svedčí sonda Jána Gallika *Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia* (2016).

Pretože Mihálikova rukopisná zbierka *Nie sme dnešní* nebola publikovaná, nemohla verejne pôsobiť a vplývať na mýtotvorbu. Je skôr potvrdením existujúcej mytológie, jej recepcie, spoločenského pôsobenia a následnej umeleckej transformácie. Nemohla síce vyvolať ohlas, ale je rezervoárom ideologických mýtov. Zbierka je teda svedectvom o dobovej atmosfére, o tendenciách prítomných v spoločnosti, v ktorej vznikla, a dokazuje, kam až zašla masívna propaganda, keď jej kľúčové tézy dokázal v básni zužitkovať a rozvinúť pätnásťročný chlapec. A v neposlednom rade vypovedá o artistických sklonoch svojho autora a je doplnením jeho osobnej básnickej genézy.

REFERENCES

- Bauman, Zygmunt. 2002. *Modernosť a holokaust*. Bratislava.
- Czibulová, Etela. 1997. *Vojtech Mihálik*. Personálna bibliografia. Galanta.
- Gallik, Ján. 2016. *Sv. Cyril a Metod v slovenskej poézii 20. a 21. storočia* [Sts. Cyril and Methodius in Slovak Poetry of the 20th and 21st Century]. In *Konštantínove listy* [Constantine's Letters] 9/2, 98-105.
- Hadler, Frank. 2001. *Historiografický mýtus Veľké Moravy v 19. a 20. storočí* (Přeložil Vlastimil Brom). In *Časopis Matice moravské* 120/1, 155-171.
- Halík, Tomáš. 2017. *Návrat náboženství?* <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/clanek/363/>.
- Hetényi, Martin – Ivanič, Peter. 2013. *Reflexia cyrilometodskej tradície v slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí*. In Junek, Marek (ed.). *Cyrlometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení*. Praha, 47-67.
- Ivanič, Peter. 2007. *Predcyrilometodské misie na území dnešnej Moravy a Slovenska z pohľadu českej a slovenskej historiografie*. In *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu*. Nitra, 46-59.
- Jonášová, Anna. 1997. *Poznámky k básnickým začiatkom Vojtecha Mihálika*. In *Czibulová, Etela*. *Vojtech Mihálik*. Personálna bibliografia. Galanta, 5-11.
- Kamenec, Ivan. 2013. *Slovenská republika 1939 – 1945 a jej mýty*. In Krekovič, Eduard et al. (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava, 181-189.
- Krasko, Ivan. 1966. *Súborné dielo Ivana Krasku 1*. Ed. Michal Gáfrík. Bratislava.
- Krivý, Vladimír – Mannová, Elena. 2013. *Mýtus obete*. In Krekovič, Eduard et al. (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava, 77-85.
- Mihálik, Vojtech. 1941. Október. In *Plameň* 9/4, 57.
- Mihálik, Vojtech. 1942a. *Krajine najkrajšej*. In *Nová mládež* 5/ 3-4, 19.
- Mihálik, Vojtech. 1942b. *Svätopluk*. In *Nová mládež* 5/3-4, 19.
- Mihálik, Vojtech. 1943a. *Slovenská pieseň*. In *Nová mládež* 5/ 8, 3.
- Mihálik, Vojtech. 1943b. *Váh*. In *Nová mládež* 5/ 7, 11.
- Mihálik, Vojtech. 1944. *Dieťa v snehu*. In *Nová mládež* 6/ 5-6, 169.

- Mihálik, Vojtech.* 1966. Sonety pre tvoju samotu. Bratislava.
- Mihálik, Vojtech.* 2015. Litánie loretánske a iné básne. Tollarovič, Peter. (ed.) Trnava.
- Nie sme dnešní. 1940. Nie sme dnešní. In *Nová mládež* 2/2-3, 154-156.
- Pašteka, Július.* 2002. Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny. Bratislava.
- Plutko, Pavol.* 1975. K literárnokritickej percepcii počiatkov Mihálikovej poézie. In Krištof, Štefan (ed.). *Zborník Pedagogickej fakulty v Nitre 23/1975. Jazyk a literatúra.* Bratislava, 123-135.
- Radosť z básnickej rodiny plamenistov. 1947. Radosť z básnickej rodiny plamenistov. In *Plameň* 12/11, 169.
- Rukopisy zo súkromného archívu Drahomíry Mihálikovej (z básnikovej pozostalosti).
- Škamla, Ján.* 1969. Premeny poézie Vojtecha Mihálika. Bratislava.
- Šmatlák, Stanislav.* 2007. Dejiny slovenskej literatúry II. Bratislava.
- Zachar, Ludovít.* 1939. Nie sme dnešní. In *Nová mládež* 1/2, 36-38.

SUMMARY: THE MANUSCRIPT COLLECTION “NIE SME DNEŠNÍ” (WE WERE NOT BORN YESTERDAY) BY VOJTECH MIHÁLIK AND HISTORICAL MYTHS. The greater part (approximately two thirds) of the early works of Vojtech Mihálik still remains quite unknown to the present readers and literary scholars. After a long time of avoiding this phase of his artwork, Anna Jonášová, Július Pašteka and Peter Tollarovič gradually started with its uncovering. The manuscript collection called “*Nie sme dnešní*”, which Vojtech Mihálik wrote during the year 1941, belongs to these unknown texts as well. The collection represents a set of sonnets dedicated to significant (and local) figures (dukes, saints, priests, scholars, artists, etc.) connected with Slovak history from the Middle Ages to the 20th century and it is divided into four series (titled *Nitra, Pax, Reč, Boj*) and two framing parts (*Prológ, Epilóg*). The poems written at the time of uncertain statehood, which are in celebrating and military (or more precisely national defensive) spirit, use a repertoire typical for the patriotic verse creation: pathetic words, rousing formulations, a large amount of rhetorical and poetic questions, rhetoricity, cliché, and lexis characteristic for this type of literature. Based on black-and-white scheme (we are good – they are bad) the author portrays the antithetic forces, where national awareness is continuously threatened by an omnipresent and anonymous enemy. In addition to the national ideas the poems are also filled with Christian accents, which were in accordance with the official line of the Slovak state (later with the Slovak republic). Moreover, applying ahistorical and mythical approach, the author of these poems searches for the continuity of Slovaks deep in the past. Using this suggestive literary form they contribute to reviving, maintaining, firming, developing and creating of historical myths. The above mentioned sonnets are not considered to be Mihálik’s masterpieces, but their nature rather lies in exercising stylistics and complex strophic forms.

Mgr. Martin Navrátil, PhD.
Slovak Academy of Sciences
Institute of Slovak Literature
Dúbravská cesta 9
845 35 Bratislava 45
Slovakia
martin.navratil@savba.sk